

مهم‌ترین چالش‌های مؤثر در کاهش روابط ایران و تاجیکستان

فرزاد رضانی بونش (پژوهشگر مسائل منطقه‌ای)

۲۵ تیر ۱۳۹۶

شماره مسلسل: ۳۳۰۰۳۴۴

شماره شاپا: ۵۳۸۵-۲۴۲۳

کشور شد و موجی از انتقاد و حملات رسانه‌های تاجیکستان نسبت به چرایی دعوت از کبیری به تهران به راه انداخت و با احضار سفیر ایران در تاجیکستان، واکنش رئیس شورای علمای مرکز اسلامی تاجیکستان انتقادها از رویکردهای جمهوری اسلامی ایران نسبت به حزب نهضت اسلامی (خائنان ملت تاجیک) را افزون کرد.

این رویکرد سرآغازی برای چالش‌های گسترده در روابط دوسویه شد. در این میان رویکرد تهران در مقابل خواسته‌های نهضت اسلامی و دولت دوشنبه موجب شد از یک سو روند آرام و تدریجی جلوگیری از فعالیت‌های ایران در جمهوری تاجیکستان در دو سال گذشته و کاهش یا توقف فعالیت ده‌ها مرکز خیریه و سازمان و گروه وابسته به جمهوری اسلامی وجود داشته باشد. این در شرایطی است که به نظر می‌رسد برخی در دوشنبه بر این نظرند که بسیاری از سازمان‌های خیریه و گروه‌های فرهنگی ایرانی در خارج از کشور پوششی برای فعالیت‌های غیرقانونی و همسو با نهضت اسلامی بوده و تهدید و هراس‌های امنیتی تلقی می‌شود. در مقابل در بعد دیگری درحالی‌که نهضت اسلامی معتقد است جریان فکری سیاسی-مذهبی معتدل است و سخن حکومت تاجیکستان درباره افراطی بودن حزب نهضت اسلامی تاجیکستان نادرست است. در همین روند آن‌ها معتقدند که سازمان‌های بین‌المللی حقوق بشر و از جمله اتحادیه اروپا، سازمان عفو بین‌الملل، گزارشگران بخش حقوق بشر سازمان ملل متحد نیز این امر را نمی‌پذیرد. در همین راستا نهضت معتقد است کشورها و سازمان‌های تأثیرگذار جهانی در برابر شکست سازش‌نامه صلح تاجیکان و کشورهای کفیل این صلح به عهد و پیمان و قول خود چون ایران وفا نکردند و به کلام برخی از هواداران آن به نهضت و پیمان صلح تاجیکان خیانت کردند.

درواقع چالش‌های مختلف به نهضت اسلامی در شرایطی است که در گذشته نیز تفاوت دیدگاه مقامات دو کشور در سازمان‌دهی به روابط مشترک و تمایل مقامات تاجیک بر توسعه روابط سیاسی و اقتصادی با محوریت پیوندهای زبانی و تاریخی با ایران و در مقابل اولویت نگرش مذهبی در زاویه دید مقامات ایرانی در ساماندهی روابط با تاجیکستان روابط تهران و دوشنبه را با چالش‌هایی مواجه کرده است. در این شرایط باید توجه داشت که برای حل این چالش و نگاه‌ها و خواسته‌های گوناگون از روابط باید فرمول‌هایی را به کار بست و بیش از توجه به دامنه تفاوت‌های و چالش‌های موجود به حل آن اقدام کرد. در این بین تهران و دوشنبه می‌توانند به ریزنی بیشتر و شناخت دقیق‌تر از مواضع مسالمت‌جویانه تهران و غیردخالتمیز

با اعلام موجودیت تاجیکستان به‌عنوان کشور نوظهور پارسی‌زبان در آسیای مرکزی ایران به عنوان نخستین کشور در شناسایی این کشور و گشودن سفارت در شهر دوشنبه در سال ۱۳۷۰ همت گماشت و در کنار آن نیز نقش ایران در خلال سال‌ها برای پایان دادن به درگیری‌های داخلی و ایفای نقش مهم در انعقاد قرارداد صلح و آشتی ملی در این کشور موجب شد که تاجیکستان نیز ایران را به‌عنوان کشوری دوست، برادر و هم‌زبان باقابلیت همبستگی سیاسی قلمداد کند. اما باین حال در دو سال گذشته روند روابط ایران و تاجیکستان شیب‌کندی داشته است. نوشتار زیر به بررسی مهم‌ترین چالش‌های مؤثر در کاهش روابط ایران و تاجیکستان توجه کرده است.

نگاه‌ها و خواسته‌های گوناگون از روابط و چالش نگاه به نهضت اسلامی

حزب نهضت اسلامی تاجیکستان به‌عنوان تنها حزب اسلامی قانونی ثبت شده در آسیای میانه در سال ۱۹۹۱ میلادی بنیان شد و در انتخابات اسفند ۹۳ عملاً نتوانست حدنصاب ورود به مجلس یعنی را به دست آورد. سپس در پس‌رخدادها و اتهام‌هایی این حزب از سوی دولت ممنوع شد. درحالی‌که حزب معتقد است روند پیوستن نهضتی‌ها به گروه‌های تکفیری چندان قابل دید نیست و سرکوب شدن صف ناامیدگشتگان در جامعه بسیاری‌ها را به طرف تکفیری‌ها می‌کشاند و بنا به گفته رهبر آن حزب تحت هیچ شرایطی رو به رویکردهای مسلحانه نخواهد آورد. اما نگاه دوشنبه به این مسئله متفاوت است. در این میان حضور محی‌الدین کبیری در تهران موجب برداشت نادرست رسانه‌های تاجیکی در چرایی ملاقات کبیری با رهبری ایران، و اعتراض وزارت خارجه تاجیکستان و کمیته امور مذهبی این

رقابت های ژئوپلیتیک و بازی بازیگران خارجی مؤثر در کاهش روابط از سوی دوشنبه

در دو سال گذشته جمهوری تاجیکستان در عرصه بین‌المللی، کوشش‌هایی را با اعلام سیاست درهای باز برای معرفی تاجیکستان در جهان و جلب سرمایه خارجی برای بازسازی کشور آغاز نموده و روابط چندین جانبه ای را در بخش‌های مختلف با سازمان‌های اقتصادی و نهادهای مالی بین‌المللی، مانند سازمان همکاری اقتصادی (اگو)، اتحادیه اقتصادی اوراسیا، بانک جهانی، بانک اروپایی تجدید و توسعه، بانک توسعه آسیایی، بانک توسعه اسلامی، بانک توسعه اوراسیا و بانک تازه بنیان آسیایی سرمایه‌گذاری زیرساختی و... بیشتر کرده است. همین امر در کنار کاهش دامنه تنش این کشور با ازبکستان به عنوان همسایه چالش‌زا دامنه نیاز این کشور به ایران را کمتر کرده است.

در این بین از یک سو حساسیت قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای نسبت به توسعه روابط ایران و تاجیکستان به گونه‌ای است که دیدگاه مثبتی نسبت به افزایش فعالیت ایران در تاجیکستان وجود نداشته است. همین دامنه نفوذ بازیگران مختلف را بیشتر کرده و فضای و روند کلی روابط ایران و تاجیکستان را عملاً در حالی از سردی رو به افزایش قرار داده است. چنانچه در اجلاس امسال سازمان همکاری شانگهای، مخالفت دوشنبه با عضویت ایران سبب شد این موضوع در دستور کار اجلاس قرار نگیرد. در واقع علیرغم اظهارات تکراری مقامات ارشد روسیه و اخیراً چین در حمایت از عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای، مخالفت تاجیکستان با پذیرش رسمی ایران و بلا تکلیف باقی گذاشتن موضوع عضویت ایران با بازیگری تاجیکستان در شرایطی شد که در گذشته تاجیکستان جدی‌ترین پشتیبان عضویت ایران در شانگهای به شمار می‌رفت.

در بعد دیگری سردی موجود در روابط تهران و دوشنبه موجب جهت‌گیری‌های جدیدی و پیدایش شریکانی نوین بین رقبای منطقه ای ایران شده است. در همین راستا با کاهش سطح روابط تهران و دوشنبه، عربستان سعودی روند توسعه روابط با تاجیکستان را آغاز کرده و سعودی‌ها کوشش می‌کنند که با وعده کمکی چون ۱۰۸ میلیون دلاری به مقامات تاجیک با حداکثر بهره‌برداری از در روابط ایران و تاجیکستان روند یارگیری کامل روابط تهران و دوشنبه را در حوزه‌های امنیتی و ژئوپلیتیکی چون ائتلاف ناتوی اسلامی و... را فراهم کنند. چنانچه عربستان با رویکردهایی چون بنیان کمیته مشترک

(وجهه مذهبی نظام جمهوری اسلامی ایران و طرح ادعایی که ایران قصد اعمال نفوذ و روی کار آمدن دولت‌های اسلامی را دارد.) بر نقش پیشین و مهم ایران در روند صلح تاجیکان توجه و اکنون نیز از این پتانسیل در جهت حل چالش دوشنبه- نهضت و دوشنبه- تهران گام بردارند.

روابط اقتصادی کم

تاجیکستان از فقیرترین کشورهای آسیای میانه و از ثروت‌های منابع هیدروکربنی بهره‌ای نبرده است. در این بین هرچند عدم سهم مناسب تجاری در اقتصاد تاجیکستان به منزله نبود روابط سیاسی دو کشور نیست، اما حضور کم‌رنگ اقتصادی ایران در بازار تاجیکستان و افول آن بر کاهش روابط تأثیرگذار بوده است. در همین راستا در سال ۲۰۱۳ ایران از جمع شرکای اصلی تجاری تاجیکستان یعنی روسیه، قزاقستان، چین و ترکیه حذف و به شرکای رده دوم تنزل یافت. به علاوه تبادل کالا بین دو کشور از ۲۹۲ میلیون دلار در سال ۲۰۱۳ به ۱۱۴ میلیون در سال ۲۰۱۶ رسید. در این حال در دو سال گذشته بعد دیپلماتیک سردی موجود در روابط تهران و دوشنبه تحت بر کمیت و کیفیت روابط اقتصادی در ابعاد اقتصادی چون اعمال سخت‌گیری‌های بیشتر برای رفت‌وآمد و فعالیت بازرگانان و شهروندان ایرانی در تاجیکستان، ورود مواد غذایی و کالا از ایران، امکان دریافت آسان گذرنامه برای ایرانیان را تحت تأثیر قرار داد. این امر به گونه‌ای شد که در سال ۲۰۱۷ ایران عملاً سرمایه‌گذاری در اقتصاد تاجیکستان را قطع کرد.

آنچه مشخص است در دو سال گذشته پرونده فساد مالی بابک زنجانی و ارتباطات مالی و اقتصادی وی با تاجیکستان، خودداری تاجیکستان از عمل به تعهدات مالی خود در پروژه سد و نیروگاه سنگ توده، چالش‌های بدهی‌های دو طرف به یکدیگر در حوزه تکمیل زیرساخت‌های اقتصادی تاجیکستان، به علاوه گزینه اقتصادی مهم عربستان به جای ایران عملاً دامنه روابط اقتصادی دو کشور را پایین آورده است. در این میان نگاه‌های بدبینانه، تردیدها و گمانه‌زنی دولت تاجیکستان نسبت به شرکت‌های خصوصی و کالاهای ایرانی نیز همچنان وجود دارد. در این شرایط باید با بررسی و آسیب‌شناسی حضور اقتصادی ایران در این کشور در جستجوی راهکارهایی نوین برای افزایش همکاری‌های اقتصادی و خروج از سردی روابط شد.

دوستی پارلمانی تاجیکستان و عربستان، همکاری‌های گسترده در زمینه‌های اقتصادی، تجاری، سرمایه‌گذاری، فنی، علمی و فرهنگی، توجه به حوزه‌های مشترک مسائل منطقه‌ای و جهانی مانند تروریسم بین‌الملل، جذب شرکت‌های بزرگ عربستان برای اجرای پروژه‌های انرژی تاجیکستان، از کم‌رنگی روابط تهران و دوشنبه بیشترین استفاده را کرده است.

عدم بهره‌گیری مناسب از پتانسیل‌های و پیوندهای فرهنگی و تمدنی از سوی تهران

از یک سو در رویکرد منطقه‌ای ایران، سیاست خارجی ایران در منطقه آسیای مرکزی هیچ‌گاه از وزن و جایگاه لازم در سیاست خارجی ایران برخوردار نبوده و در رویکردهای کلان ایران به آسیای مرکزی نگاه به حوزه نفوذ روسیه (در اثر روابط چالشی ایران با غرب) با ملاحظاتی به نفع مسکو همراه بوده است. در بعد دیگری عدم بهره‌گیری مناسب از پتانسیل‌های و پیوندهای فرهنگی و تمدنی از سوی تهران در کنار نداشتن هدف‌گذاری و برنامه‌ریزی دقیق برای تحقق اهداف در گذشته سبب شده تا ایده‌های چون بنیان اتحادیه کشورهای فارسی‌زبان، بنیان رادیو تلویزیون مشترک به دلیل اختلاف نظرهای سیاسی و فرهنگی ناکام گردد. اکنون نیز همچنان چالش‌هایی چون چندگانگی نهادهای تصمیم‌ساز و اجرایی ایرانی، نبود همگرایی و هماهنگی مناسب بین نهادهای دیپلماتیک و فرهنگی در ایران، چگونگی حمایت از جریان‌های اسلام‌گرای آسیا یا جریان سکولار و جلوگیری از قدرت‌گیری و نفوذ جریان‌هایی مانند داعش و نداشتن رمز مشترک گاه آغازگر ابهامات و مشکلاتی در روابط بوده است.

استفاده از مطالب با ذکر منبع آزاد است.

متون سیاستی منتشرشده در شمس، بیانگر دیدگاه نویسندگان بوده و لزوماً نظر این شبکه نیست.